

Аладько Д. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету

ВІДОБРАЖЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ ЗА ДОПОМОГОЮ НОМІНАЦІЙ ПОСУДУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. Стаття присвячена зіставному аналізу найменувань посуду в англійській та українській мовах. Предметом дослідження є використання посудних номінацій для вербалізації концепту «багатство». Назви посуду в обох мовах є одним із засобів периферійного позначення концепту «багатство», що відображено у фразеологічних та пареміологічних одиницях англійської та української мов.

Ключові слова: зіставний аналіз, концепт, метонімія, опозиція.

Постановка проблеми. Зіставні дослідження споріднених і неспоріднених мов є одним із важливих компонентів розвитку сучасного мовознавства. Порівняльні дослідження дають змогу виявити мовні універсали, що є типовими для різних мов, розбіжності та подібності, які відображають специфіку бачення картини світу носіями різних мов та культур. Зіставні дослідження лексики тісно пов'язані з вивченням культури, світоглядних та релігійних характеристик народу, семіотичними та символічними аспектами світосприйняття. Основою для наявності загального змісту в різних мовах є єдина логіка мислення людини, сприйняття зовнішньої дійсності однаковими органами почуттів. Це відображається в наявності спільних семантичних рис у різних мовах, хоча, звісно, між ними є численне варіювання у зовнішній формі та змісті.

Актуальність статті визначається тим, що питання зіставного аналізу семантичної наповненості мовних одиниць у різних лінгвокультурах залишається важливим для розуміння світосприйняття різних етносів на когнітивному рівні.

Метою статті є аналіз найменувань посуду в англійській та українській мовах в аспекті їх використання в семіотичних та символічних цілях для позначення матеріального стану людини.

Вклад основного матеріалу. Методика концептуального аналізу, що була розроблена в роботах провідних представників когнітивної лінгвістики (М.М. Болдирев, С.Г. Воркачев, М. Джонсон, С.А. Жаботинська, В.В. Красних, Дж. Лакофф, В.О. Маслова, З.Д. Попова, Й.А. Стернін), виділяє в кожному концепті ядерну та периферійну зону.

Посуд, на нашу думку, є одним зі способів периферійної вербалізації концепту «багатство». Оскільки предметом нашого дослідження є саме посудні номінації в зіставлених мовах, ми не будемо торкатись ядерної зони концепту «багатство», а обмежимося лише можливістю його вербалізації через назви посуду.

Посудні номінації в обох зіставлених мовах можуть виступати вербалізаторами концепту «багатство». Пов'язано це, ймовірно, із самою сутністю посуду як умістища, яке призначено для зберігання певного вмісту. Психології людини ж прита-

манне прагнення до накопичення багатства та зберігання його в певному місці. Одним із таких місць може бути горщик, глечик тощо, що стає поштовхом до метонімічної асоціації предмету посуду із грошима, багатством. Іншою причиною такого сприйняття посуду є опозиція «порожній – повний», що викликає асоціації «багатий – бідний», «погано – добре». Негативне сприйняття порожнього, незаповненого умістища відображається у багатьох мовних одиницях. Пустий локус притягує до себе злі сили. В українській народній свідомості існують, наприклад, такі забобони: *коли віддаш позичений посуд, туди потрібно покласти шматок хліба* [1, с. 124], *якщо дорого перейде людина з порожнім відром – це до нещастя, якщо ж з повним – буде вдача* [1, с. 125]. Непотрібність, неправильність пустого посуду також вербалізується в мовних одиницях: *порожню пляшку хоч закинь* [2, с. 288], тобто користі з неї жодної. Те ж саме спостерігаємо і в англійській лінгвокультурі: *Empty vessels make the most sound* («порожнє начиння більше гримить») [3, с. 186]. Ідея порожнечі може бути виражена не прямим називанням, а імпліцитно, як це відбувається в ідіомі *like wind in a bottle* («пусті розмови») [4, с. 335] – зрозуміло, що якщо в пляшці гуде вітер, це означає, що вона порожня.

Як вже зазначалось, основним напрямом позначення багатства за допомогою найменувань посуду є метонімічна модель «вмістище – вміст». Іншими проявами можуть, на нашу думку, вважатись використання дорогоцінного посуду як символу багатства, використання посуду як талісманів, що приносять статок, вдачу тощо. Ще одним варіантом використання найменувань посуду в досліджуваному аспекті є реалізація опозиції «багатий – бідний», вербалізація соціального стану людини.

Метонімічна модель «вмістище – вміст» отожднює предмет посуду з тим, що в ньому знаходиться. Якщо вмістом є коштовності, гроші, відповідно, і саме умістище набуває такого значення. В англійській мові підтвердженням цієї думки є вирази *to make a pot of money* «заробити горщик грошей» [5, с. 642], *a pot of gold* «горщик золота» [3, с. 513], які можуть бути скорочені до *to make a pot, a pot* на позначення «багатства».

Мотив накопичення, зберігання грошей в посудині, використання посуду як скарбнички реалізується і у паремії *Хоч на мені жулан дран, сть у мене грошей джбан* [6, т. 1, с. 374]. Взагалі горщик, котелок, глечик із золотом стає символом багатства в обох мовах. Можемо проілюструвати цю тезу виразом *Докопавсь до грошей, та й витяг котелок хорошиий* [6, т. 2, с. 292].

Заповнене умістище (не обов'язково золотом, грошима) також стає символом багатства. В 1928 році, одним із лозунгів передвиборчої кампанії майбутнього президента США Г.Гувера був *chicken in every pot* досл. «курча в кожній каструлі» [7], що мало позначати статок кожного американця. Ще одним

символом статку в англійській лінгвокультурі є вираз *a bowl of cherries* («безтурботне існування») [7], який мотивується порівнянням легкого життя із посудиною з солодким вмістом. Ситуацію, коли все в матеріальному плані йде добре, характеризує прислів'я *Life is just a bowl of cherries* («життя як миска з вишнями») [3, с. 402]. Про це говориться і в українському прислів'ї *У кого горшки та неповні, а в нас із верхом* [2, с. 285], і у фразеологічному звороті *по самі вінця* (тобто заповнене до кінця) [8, с. 130]. Якщо ж життя гіршає, руйнуються самі основи, це може бути позначено інтернаціональним афоризмом біблійного походження *the golden bowl is broken* («життя розбите») [7].

Майновий статок позначається і через образ використання більшого умістища для їх вимірювання: *міряти ковшем гроші* [8, 385]. Використання ковшу, а не ложки, скажімо, говорить про їх більшу кількість, крім того ківш викликає асоціацію із черпанням з якоїсь великої посудини.

Кухонний інвентар був неодмінною складовою частиною приданого нареченої. Так, у бойківських діалектах зафіксовано окремий номен *посудина* «посуд, що молода отримує як придане: миски, тарілки, коновка, дійниця, гелетка, діжа, корито, решето, сито» [9, т. 2, с. 122–123]. Походження такого звичаю може бути пов'язане із ідеєю, що дружина має займатись посудом, тобто домою, а чоловік – заповнювати цей посуд, тобто заробляти.

Нааявність їжі, її достатня кількість дає змогу поділитись нею із родичем, гостем. Зворот *pot luck* досл. («вдача в горщику») [5, с. 771] є вербалізацією запрошення гостеві розділити страву з господарями, тобто щось на зразок формули «пригосайся всім, що є у нас самих». Цей номен мав і інше значення, символізуючи бережливість в небагатих родинах.

Народна мудрість пропонує людині краще задовольнятися незначною кількістю продукту в посудині, ніж не мати взагалі нічого. Найменування посуду в таких виразах варіюється і вживається як в своєму прямому значенні конкретного об'єкта, так і абстрактного умістища для будь-чого загалом: *better one small fish than an empty dish* («краще маленька рибка, ніж пуста тарілка») [5, с. 124]; *better a mouse in the pot than no flesh at all* («краще миша в горщику, ніж відсутність м'яса взагалі») [4, с. 199]; *a trout in the pot is better than a salmon in the sea* («краще форель у горщику, ніж лосось у морі») [4, с. 113]. Подібний мотив простежується і в українських пареміях «*Хоч за копійку, та на тарілку*»; «*Хоч поганий ківш, та без його гірш*» [2, с. 154; 202].

Прагнення людини бути господарем нехай невеликого, але власного майна відображено в українській паремії «*Буду господиня хоч над одним горшком*» [1, с. 42]. Ідея володіння хоча б чимось (залежно від статків) передається і в паремії «*Знайдеться покупець і на дірявий горнець*» [1, с. 85], в якій посуд також виступає символом певного майна.

Із концептом «багатство» опозиційно пов'язане поняття бідності, разом вони складають дихотомію, що є одною зі сторін характеристики людини. Бідність, нестача грошей, низький соціальний стан також можуть бути виражені через назви посуду. Коли людина поступово бідніє, втрачає майно, говорять, що воно *точиться, як через решето* [8, с. 893]. Бідність, незначна кількість грошей тощо позначається як *у решеті води* [8, с. 142].

Чашка для милостини вважається мовною свідомістю невід'ємним атрибутом жебрака, що вербалізується у виразі *know it as well as the beggar knows his dish* («знати так добре, як жебрак свою таріль для милостини») [4, с. 197]. В.В. Жайворонок говорить про *бодню*, один із найпростіших та найдревніших виробів бондарства, як про символ бідності, недолі [10, с. 46].

Людина може бути такою бідною, що навіть немає вмістища для відправлення фізіологічних потреб, що вербалізується у фразеологізмі *don't have a pot to piss in* («не має нічого цінного, дуже бідний») [3, с. 164].

В українській мовній свідомості позначення бідності може бути реалізоване через порівняння з пляшкою: *голий такий, як пляшка* [2, с. 180]; *голий як пляшка* «зовсім бідний» [11, с. 118]. Мотиваційною ознакою, на нашу думку, у такому разі є гладка поверхня скляної пляшки, яка асоціюється з людиною, якій навіть немає що одягти. Ще одним зі способів вербалізації бідності є образ відсутності продукту (метонімічно – посуду) взагалі, маленького вмістища, тобто натяк на нестачу, напр.: «*Кому чарка, кому дві, кому нема й одніні*»; «*Є ложка, та в мисці нема*»; «*Добрий борщик, та малий горщик*» [2, с. 108, 120, 237].

Невеликі статки позначаються і через образ наповненої кількох посудин однаковою вмістом, тобто актуалізується відсутність різноманіття, вибору, необхідність споживання того, що доступне: *чотири горшки, та все галушки* [1, с. 69]. Водночас бідність вербалізується і протилежним чином, через мотив використання одного предмету посуду для різних господарських функцій, таким чином актуалізується відсутність належних вмістів для приготування різної їжі. Про це йдеться у прислів'ях «*На довгим віку доведеться і в глеку*» [2, с. 204]; «*Це ті пани, що в самоварі куліш варять*»; «*Трапляється на віку варити борщ і в глеку*» [1, с. 89, 69]. В Англії незаможні люди готували собі *tea-kettle broth* («бульйон в чайнику»), який складався із залитого окропом хліба та цибулі [12, с. 165]; несумісність назви «бульйон» та його складу підкреслюється посудом для приготування – чайником. Існують й інші паремії, які наголошують, що посуд не є головним, це, зрештою, лише вмістище для їжі, а не сама їжа, коли є їжа, народна мудрість говорить, що можна обійтись і зовсім без посуду: «*Єсть молоко, буде і горнятко*» [6, т. 1, с. 313]; «*розбить, та в корито налить – можна без ложки наїстись*» [2, с. 120].

Висновки. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що в обох зіставлюваних мовах найменування предметів посуду використовуються на позначення матеріального стану людини. Такі лексико-семантичні варіанти «посудних» лексем реалізуються та функціонують у фразеологічних зворотах та пареміологічних одиницях. Основою для виявленого семантичного зрушення є метонімічна модель «вміст – умістище», асоціативне сприйняття повного чи порожнього посуду з багатством чи бідністю. Перспективним виглядає подальший аналіз семантичного наповнення посудних номінацій із метою встановлення зв'язків з іншими концептуальними сферами та лексико-семантичними групами.

Література:

1. Прислів'я, прикмети та повір'я українського народу / Уклад. Н. Кусайкіна. – Х.: ВД Школа, 2008. – 128 с.
2. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Укл. М. Номис; упоряд., прим. М.М. Пазяка. – К.: Либідь, 2004. – 350 с.
3. Spears R. Dictionary of American idioms and phrasal verbs / R. Spears. – NY: McGraw Hill, 2005. – 1080 p.
4. Wilkinson P.R. A thesaurus of traditional English metaphors / P.R. Wilkinson. – London; New York: Routledge, 1993. – 490 p.
5. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник / К.Т. Баранцев. – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
6. Грінченко Б.Д. Словарь української мови: у 4 т. / Б.Д. Грінченко. – К.: Вид. АН УРСР, 1958-1959. – Т. 1 – 1958. – 495 с.; – Т. 2 – 1958. – 574 с.

7. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : АBBYU Lingvo 12.
8. Фразеологічний словник української мови. У 2 кн. / [уклад. В.М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – Кн. 1. – 528 с.; – Кн. 2. – С. 529-980.
9. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М.Й. Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 1. – 1984. – 496 с.; – Ч. 2. – 1984. – 516 с.
10. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 704 с.
11. Юрченко О.С. Словник стійких народних порівнянь / О.С. Юрченко, А.О. Івченко. – Харків : Основа, 1993. – 176 с.
12. Wright E.M. Rustic speech and folklore / E.M. Wright. – Oxford : Oxford University Press, 1913. – 342 p.

Аладько Д. А. Отображение материального состояния человека при помощи номинаций посуды в английском и украинском языках

Аннотация. Статья посвящена сопоставительному анализу наименований посуды в английском и украинском языках. Предметом исследования является исполь-

зование номинаций посуды для вербализации концепта «богатство». Названия посуды в обоих языках являются одним из способов периферийного обозначения концепта «богатство», что отображено в фразеологических и паремиологических единицах английского и украинского языков.

Ключевые слова: сопоставительный анализ, концепт, метонимия, оппозиция.

Aladko D. The reflection of the material condition with the help of kitchenware names in the English and Ukrainian languages

Summary. The article deals with the contrastive analysis of the names of the kitchenware in the English and Ukrainian languages. The object of the research is the use of the names of the kitchenware as indicators of the concept “wealth”. In both languages, the names of the kitchenware are used as the peripheral means for denoting the concept “wealth”, which is reflected in the idioms and proverbs of the English and Ukrainian languages.

Key words: contrastive analysis, concept, metonymy, opposition.